

Bakgrund och förutsättningar vid tillblivelsen av *Kyrie!*

Syftet med denna beskrivning och dessa kommentarer av Johan Helmich Romans *Kyrie* (fortsättningsvis av praktiska skäl kallad Svenska mässan) är dels att presentera källfakta och hur de omsatts i en praktisk användbar modern utgåva, men utgör även ett försök att svara på den till synes naturligt enkla frågan; varför skrev Roman Svenska mässan? Roman-forskningen har tidsmässigt passerat ett kvarts millenium. Sakta klarnar bilden i det gigantiska musikpussel som den forskningen utgör men kan trots allt ännu betraktas som ett resurskrävande moras. Som måhända ett kuriöst resultat av detta arbete om just Svenska mässan kan jag konstatera, i efterhand, att mina ställningstaganden och synpunkter om Svenska mässan i mångt och mycket liknar "min forne uppsalaprofessor" Ingmar Bengtssons dito. En viktig skillnad är att han var synnerligen aktiv och ledande i det stora konglomeratet Roman-forskningen. Ett stort tack riktar jag till Anna Ivarsdotter och Veslemøy Heintz!

Kyrie? O. H. R. 1 Roman

Oboe 1° *piano*

Oboe 2° *piano*

Violino 1° *piano*

Violino 2° *Lento* *piano*

Viola *piano*

piano

piano

piano

piano

4. f. 1752. v. 63. m.

Kyrie – Then Svenska Messan

Det kan måhända tyckas egendomligt, men ”svenska mässan” är en samtida beteckning av verket, vilket det fick av närstående musiker i Johan Helmich Romans krets. Den enda titel som Roman själv gav verket var *Kyrie!* Mera därom nedan.

Enklast föreställer vi oss att ett verk som detta har en enkel och naturlig tillkomsthistoria, men man skulle även kunna betrakta Svenska mässan som en sorts kvintessens av Romans hela kyrkomusikaliska produktion, och då måste det faktum belysas att det rör sig om text på svenska i mitten av 1700-talet utifrån den språksituation som rådde vid hovet och i Stockholm. I den evangelisk-lutherska Svenska kyrkan, som då genomgått reformationen fram till Uppsala kyrkomöte 1593, fanns i äldre tider ingen rikssvenska, och definitivt inte i gudstjänsten; där härskade latinets som en språklig men synnerligen levande relik från den katolska tiden. Många reagerade givetvis mot detta.

*”Nu kan man fögbo tröst buffua här aff medh mindre wij höre noghot thet som trösteligit är, och wete huad här for bender är, Men sådant kunne wij icke höra eller weta medh mindre thet skeer på thet tungomål som forstondelighit är som före sagdt är, ...”*¹

Så skrev Olavus Petri 1531 och startade en lång språklig process som skulle fortsätta i hundratals år. Långt senare (1898) skaldar författaren Erik Axel Karlfeldt om sitt poetiska *alter ego* Fridolin, som belyser sakernas tillstånd, i kanske mer berömda ordalag:

”... han talar med bönder på böndernas sätt men med lärde män på latin.”

Båda citaten ovan vittnar om latinets dominerande plats i och utanför kyrkan under många hundra år. Olavus Petri fick sin vilja fram i och med *Messan på svensko* (1541). Men två sekel senare var Johan Helmich Roman uppenbarligen inte nöjd med den rådande situationen vad gäller svenska språkets ställning inom kyrkomusiken visavi latinets och andra europeiska språk, en ståndpunkt som blev bestående hos honom under hans resterande tonsättarkarriär. Roman strävade allt mer efter att skapa en användbar kyrkomusik med svensk text och var synnerligen aktiv i saken i bl a Svenska tungomålgillet, ett sällskap som ganska snart fick sin efterföljare i Svenska Akademien, eller som Gustaf III uttryckte saken: *”ett Samhälle² af Aderton Herrar ock Män”*.³ Här dög, ur kungens aspekt, bara noggrannhet, även vad gäller titlar och personer. Man bör samtidigt komma ihåg att det vardagliga konversationsspråket i hovet och bland adeln i Stockholm på denna tid var franska! Men inom liturgin och vetenskaperna som medicin och juridik var det latinets som gällde.

I högre kretsar i Stockholm på 1700-talet krävdes i praktiken kunskap i åtminstone fyra språk: latin, franska, tyska, svenska. Därefter kom i viss mån betydelsen av kunskaper i engelska och italienska. Enligt Sahlstedt behärskade Roman själv mer eller mindre alla dessa språk.

---

¹ Orsack hwar före Messan böör wara på thet tungomål som then menighe man forstondelighit är (1531). På modern svenska från Musiken i Sverige (I): *”Vi får föga tröst av mässan om vi inte hör vad som är trösterikt och vad som sker, men sådant kan vi inte höra eller veta om det inte sker på ett språk som vi begriper.”*

² Förening, sammanslutning.

³ Gustaf III: *”Med Eder, Gode Herrar, förenas idag sådane Män, som redan både riketat och hedrat vårt språk”*. Bl a kungens förakt för akademiker resulterade i att akademien ”behövde” tre slags ledamöter: diktare, lärde och herrar.

Det är så ofantligt lätt för oss idag att se svenska språket som singularis; som Ett språk. Men vi borde nog erinra oss hur Sverige som land och rike historiskt sett bildats ur en mängd olika lydriken och regioner med diverse mer eller mindre språk och dialekter. Precis som t ex italienskan eller tyskan.

Ärkebiskopen, diktaren och hovpredikanten Haquin Spegel belyser språkfrågan (1685), inte bara i Sverige utan tar även upp nämnda problematik avseende Italien. Om svenska språket:

*Jag fruchtar/ säger Jag/ at wij jämwäl förtiäna
samma förwitelse/ ty oanseet vårt Tungomåbl gifwer
så behageligt Lind/ så tianliga Ordalag/ så konsteligt
sambänge/ så tydelig mening/ så merkeligt effter-
tryck som något annat/ ljkwäl blifwer thet ey allenast
med fremmade Ord mycket wrängt och förblandat/
utan och så aldeles sijdwördat/ at somlige Svenske
Män stapla alramäst/ tå the skola tala thet Svenska
Språket.⁴*

Mot bakgrund därav ter det sig naturligt att Vetenskapsakademien och senare Svenska Akademien hade en grannlaga uppgift att så småningom leverera skrifter, ordböcker och anvisningar för Ett svenskt språk, eller det för oss idag mer bekanta uttrycket "rikssvenskan".

Roman, och hans samtida litterata "vapendragare", nöjde sig inte med att texter skulle vara på svenska, de skulle även stavas rätt! Och han hade bokstavligen hamnat i rätt sällskap för den saken – 28 mars 1747:

*Omsorgen at stadga et vist stafnings sätt, som i Academiens skrifter sedan kommer at i ackt tagas
updrogs följande af des Herrar Ledamöter, H E R Höpken, H. Reuterholm, Sandberg, Ribe,
Faggot, D:r Celsius, Roman, H E gr Ekeblad, H Benzeltierna, Dr. Bromallius, H Rudensköld,
H E gr Tessin, H Dalin, H E Ebrenpreus, D Benzelius och H Celsius.*⁵

På flera sätt avspeglar trätöbröderna Jesper Swedbergs och Urban Hjärnes⁶ ortografiska arbeten dåtidens infekterade rättstavningsdebatt. Latinet utgjorde trots allt vedertagen "norm", dvs när man "vetenskapligt" skulle beskriva svenska ord, såsom i Swedbergs *Svenske Ordabok* (ca 1720–1731 / tr. 2009), i vilken han oftast anger bibelcitats som referens till ordens olika betydelser, men allra först den *latinska* motsvarigheten som förklaring:

alßmechtig⁷, *omnipotens, vid. alzm. alzwoldig*

werld, *mundus*, Gal. 1:4. 1 Joh. 4:17. Jac.

3:6. wida werld, 2 M. 2:18. *def.* werlden,

---

⁴ Han kan ha syftat på herrarna inom adeln.

⁵ Ur Kungliga Vetenskaps Akademiens dagbok 174–59, s. 22, 23. H = Herr, H E R = Hans Excellens Riksrådet, etc.

⁶ T ex Urban Hiärne, *Orthographia svecana*, eller den retta svenska bokstafveringen stelt i ett samtal emellan Neophilum och Eustathium, Stockholm 1716/17.

⁷ Jfr Romans olika stavningar av samma ord nedan.

Joh. 3:16. Gal. 6:14. 1 Joh. 2:17. *dat. abl.*
werldenne, Joh. 15:18. Gal. 6:14. Eph. 1:21.
1 Joh. 2:15. s. *accus.* werldena, 1 Joh. 2:15.
4:9. holler eder icke effter thenna werl-
denne, R. 12:2. werldennes stadgar, Col.
2:8. gå alla werldennes wäg, Jos. 23:14. 1
K. 2:2. h. e. mori.

Att viktiga delar av olika former av gudstjänster försetts med flerstämmig musik och text på modersmålet i stället för latin, det finns det otaliga exempel på genom musikhistorien. Roman var ingalunda först i Sverige. Där finns Vincenzo Albricis *Fader Wär som äst i himmelom* från tiden för Drottning Christinas abdikation 1654 som ett tidigt sådant.

Roman går metodiskt och försiktigt till väga i sin strävan och övertygelse att han är på rätt väg i språkfrågan; att övertyga att svenska språket fungerar som kyrkomusikspråk. För honom räcker det inte att ”helt enkelt bara göra rätt”; han ser ständigt till att få sina alster sanktionerade som medlem av bl a Vetenskapsakademien.

Johan Helmich Roman (1694–1758) uppträdde redan som sjuåring vid hovet på fiol eftersom han ansågs ha speciella musikaliska färdigheter. Tidigt fick han även efter kungligt beslut (1712) möjlighet att studera musik utomlands, även om det skulle dröja några år till det förverkligades (1715).

Roman gick i Tyska skolan⁸ från ca 6 år tills han började i hovkapellet (1711)⁹. Skolan var då knuten till Tyska S:ta Gertrud församling i Gamla Stan. Han var bl a skolkamrat med sedermera vetenskapsmannen Mårten Triewald, vilken senare introducerade Isaac Newtons teorier vid Vetenskapsakademien, bl a pendelmetronomen, med musikpraktisk hänvisning till just Roman. Franska blev från och med år 1704 det första främmande språket istället för latin i Tyska skolan.¹⁰

Även om följande skolämnen specifikt gällde så sent som 1795 så kanske de ändå ger en inblick i studierna vid Tyska skolan på Romans tid:

Ämnena var: bibelspråk, latinsk formlära, fransk formlära, latinska, franska och tyska skrivövningar, skönskrivning, ”peroriren” (deklamerande), biblisk historia, katekeskunskap, räkning, Europas geografi och tysk ortografi.¹¹

Med vetskap om att Roman gick i Tyska skolan och med tyskfödd mor hamnar det svenska språket för Roman bland de övriga ”europeiska” språken i en speciell men inte direkt central position.

Hans far Johan (Christopherson) Roman (ca 1655–1720), bördig från Raumo i Finland, anställdes som hovkapellist (1683-ca 1705/6) efter att tidigare varit anställd hos Magnus Gabriel de la Gardie. Att J H

---

⁸ Under vissa perioder även kallad Tyska nationallyceum.

⁹ Hedman 2012, s. 60 – http://tyskaskolan.hemsida.eu/wp-content/uploads/2012/05/svensk-tysk_J%C3%B6rgen.pdf

¹⁰ Hedman 2012, s. 66: Den 22 december 1704 utgav Kungl. Majestät ett påbud till den kungligt privilegierade Tyska skolan om skolans förhållningsregler.

¹¹ Hedman 2012, s. 80.

Roman omgavs av psalm- och koralböcker vittnar bl a den tvist i Nedre borgrätten (1702) mellan fadern och musikanten Krahn om en koralbok som Johan Roman hävdade att han fått av Magnus Gabriel de la Gardie. Av bouppteckningen efter hustrun till Johan Helmich, Eva Emerentia Biörk (1734), framgår att däri fanns bl a ”En Swänsk Psalmbok” samt ”Then Swänske Psalmboken”. Den senare skulle kunna vara *Enchiridon* (handbok), eller Then Svenska Psalmboken som trycktes i Västerås från 1620 och framåt. Johan Helmich växte upp i slutfasen av den långa process med en svensk psalmbok som hållit på länge och utmynnade i 1695 års psalmbok (Jesper Swedberg) och tillhörande koralbok 1697 (Harald Vallerius). Nästan hälften av de slutligen 250 koralmelodier som uppsalaprofessor Vallerius valde ut till koralboken kom från Tyskland.

I bokbeståndet hos Roman, ca 200 böcker, fanns även ”Biblia, thet är All then helga Skriffth på Swensko. Tryckt hoos Henrich Keyser, 1657, Der Psalter mit den Summarien: D. Martin Luther (1572 m fl). Tiellmans svenska grammatik (*Grammatica suecana*, 1696), Der fertige Sprachmeister (in 4 Hauptsprachen, als Franz., Engl., Ital, und Deutsch. Hamb. bl a 1693), Gesang und Gebet Büchlein (?), Geistliche Seelen Music von Henr. Müllern, De Psalmen des Propheten Davids, *Dictionariolum Sex Linguarum*¹² av vilka den sistnämnda verkligen bevisar den mångfald av språk som Roman och många av hans samtida var tvungen att behärska.

Tyska skolans läge (40) på karta från 1733 intill Tyska kyrkan i (nuvarande) Gamla Stan, Stockholm.

De andliga konserterna i Riddarhuset

År 1726 framträdde Roman med hovkapellet ett flertal gånger i Storkyrkan vid de större högtiderna.¹³ Den 23 januari 1727 utnämndes han som hovkapellmästare på sin beskyddare drottning Ulrika Eleonoras födelsedag.

Efter kontinentalt mönster inledde Roman en serie offentliga konserter i Riddarhuset i april 1731; för betalande *publique noblesse*. Detta år framfördes bl a Brockes-passionen som (utökad) pastisch med svensk text av Emund Gripenhielm¹⁴ och musik av Händel, Keiser, Telemann, Mancini (samt Stölzel vid senare framföranden) och troligen Roman själv, samt anonyma klassiska hebreiska melodier nedtecknade av Marcello¹⁵. Gissningsvis tog konserten minst 2½ timmar. I augusti 1731 återkom Roman med ännu en konsert i Riddarhussalen, då med musik ur poeten Giustinianis parafraser över sexton psaltarpsalmer till

¹² Skulle kunna avse: *Colloquia cum dictionariolo sex linguarum: Teutonicae, Latinae, Germanicae, Gallicae, Hispanicae, & Italicae [...]* Cornelio Valerio Ultrajectino, interprete Latino [...] = Gemeine Gespräche oder Colloquia/ samt einem Dictionario von sechs sprache Niderlandisch [...] gemehret von vier Dialogus

- Antwerp: Henricus Henricius, 1583.

¹³ BeRI s. 31.

¹⁴ Och/eller Carl Eklund, då 18 år.

¹⁵ Vid senare framföranden musik även av Marcello.

musik av Marcello, samt åter igen några antika hebreiska melodier ur *Estro poetico armonico*. Konserten benämndes helt korrekt *Utdrag ur Davids Psalmer*. Översättare okänd.

Att just den populära Brockes-passionen blev ett av premiärverken ter sig efterhand helt naturligt, eftersom senatoren, diktaren och pfalzgreven Barthold Heinrich Brockes tidigare, liksom Händel, befann sig i den lutherska pietismens centralort Halle¹⁶. Brockes-passionen framfördes även 1732, -34, och -39. Bland de talrika böcker som förtecknades vid Romans hustrus bortgång (1734) finns även pietistisk litteratur. Brockes' passionstexter tonsattes av många namnkunniga komponister som Keiser (1712), Telemann (1716), Händel (1716–1718), Mattheson (1719), Fasch (1723), J S Bach (1724, delar av Johannespassionen) samt Stölzel (1725). Precis som Roman startade offentliga konserter i Riddarhuset för betalande adeln (!), så gjorde även bl a Telemann samma sak i Hamburg, allt efter att de så kallade *concert spirituel* startade i Paris (1725) med just samma målgrupp och eventidé som senare uppföljare; för de välborna när ändå opera och teatrar var stängda under fastan.

Året 1732 var ett mycket speciellt, för att inte säga exceptionellt år, för såväl Hovkapellet som Roman själv, eftersom dessa tillsammans svarade för musiken under hela kyrkoåret i Storkyrkan.¹⁷ Från och med året därpå drogs medlen för hovkapellets medverkan in och den årliga musikverksamheten i Storkyrkan utfördes under organisten Ferdinand Zellbells ledning. Man skulle kunna tolka detta faktum som att Roman under nästkommande decennier därmed saknade praktiska möjligheter att använda ett naturligt kyrkorum och dess församling och gudstjänst (!) som arena för sin kyrkomusik.

År 1734 framför Roman Händels oratorium *Ester* med svensk översättning av Axel Daniel Leenberg men även på svenska Händels *Acis och Galatea* ett flertal gånger, i Riddarhussalen. Samme Leenbergs *Drama* från samma år kan ha varit ett försök från Romans sida att prova sig fram inom operagenren.

I slutet av år 1738 anhåller Roman hos adeln att få använda Riddarhussalen för konserter en gång i veckan, förmodligen för en abonnemangsserie. Ridderskapet och adeln samtycker. Året därpå blir Roman invald i Vetenskapsakademien.

Vid Ulrika Eleonoras begravning 1742 framfördes musik såväl i Riddarholmskyrkan¹⁸ som på Romans eget bevåg i Riddarhussalen. Han lyckades utverka att *Ett hundrade Fyra Personer* (104) deltog i musicerandet, en klar utökning av vardagens dussintal hovkapellister. Musik av Händel, Allegri, Leo, Sarri och Roman – alla med svensk text – framfördes. Bl a Allegris musik införskaffade han tidigare på sin andra utrikesresa 1735–37.

Roman säljer sitt hus Noaks ark på Södermalm i Stockholm året 1743 och flyttar ut på landet i Småland. Samtidigt får konsertmästaren Per Brant ta över allt mer av Romans sysslor som hovkapellmästare. Livet förändras för Roman. Hans andra hustru avlider (1744) och hovet, liksom Roman, får stora bestyr med det nya tronföljdsparret Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika. Romans orkestersvit Drottningholmsmusikens med 24 satser framförs vid deras biläger. Änkemannen – och numera hovintendenten Roman – med fem små barn, disponerar nu gården Lilla Haraldsmåla utanför Kalmar.

---

¹⁶ Där bl a Claes Ekeblad studerat.

¹⁷ BeRI s. 31 ff, SSA, Storkyrkoförs. Arkiv L I 94, 1732, reg. S. 26.

¹⁸ Idag används Riddarholmskyrkan nästan enbart till eminenta evenemang, såsom kungliga begravningar. Kyrkan tillhör inte Svenska kyrkan, utan Kungähuset.

Det blir så som hovets kungliga plikter i form av arvprins Gustavs födelse och kronprinsessan Lovisa Ulrikas kyrkogång som får Roman att skriva ett *Jubilate* (med svensk text *Fröjdens Herranom all världen*) som, på grund av sträng kyla, framförs på slottet, inte i Storkyrkan.

”Omsorgen at stadga et vist stafnings sätt, som i (*Vetenskaps-*) *Akademiens skrifter sedan kommer at i åckel tagas updrogs ...*” åt bl a Roman (1747) vilket visar att språkfrågan ingalunda var ett avslutat kapitel. Man hade föresatt sig att utarbeta en ortografisk riksnorm, ett gemensamt sätt att stava på svenska.

Av hälsoskäl begär Roman så småningom tjänstledigt från sina stockholmssysslor. Arbetet med svenska språket intensifieras och utmynnar i ett framförande för vetenskapsakademien i Riddarhussalen av Leonardo Leos *Dixit* ”såsom et prof af Svenska tungomålets böjelighet til Kyrkomusique som på alla orter så väl som här sker på Latin ... inför en församling af båda Könen”. Två år senare gör Roman en bearbetning (på svenska) av Pergolesis *Stabat mater* som passionsmusik. Återigen pockar hovet på hans insats i form av Fredrik I:s begravningsmusik; *Herren känner the frommas dagar*. Möjligen har även ett *Kyrie*, dvs kanske delar av Svenska mässan kopierats vid den tiden (1751).¹⁹

Som idog medlem vid Vetenskapsakademiens sammanträden överlämnar nu Roman ett ”*Memorial, huruvida Musiqven, i Synnerbet Kyrkomusique med Svenska ord, borde upmuntras*”. Den nye kungen Adolf Fredrik kröns i Storkyrkan (1751) vilket åtföljs av mångahanda festligheter. Förutom ”återbruk” av tidigare framförda verk av Leo och Händel så skrev Roman ett nytt verk till själva kröningen, ett anthem *Prisa Jerusalem Herran* (Psaltaren 147) dvs. den så kallade Kröningsmusiken.

I mars 1752 låter Roman uppföra *Kyrie*, dvs ”Svenska mässan”²⁰ i vetenskapsakademiledamoten, riksrådet tillika kanslipresidenten²¹ Claes Ekeblads²² hus som var beläget där nuvarande operan i Stockholm idag ligger, om man får tro den anonyma källa som beskrivit detta 28 år senare:

*”ehuru berörde Svenska Mässa icke lærer varit uppförd emot någon afgift af åhörare, hafwa Stämmorne icke dess mindre långt före detta blifwit genom Sal. Hof-Intendenten Romans egen försorg i lifstiden utskrifne och denna Andeliga Musique uti framl. Hans Excellences Hr Riks-Rådets, m.m. Grefve Ekeblads hus, af Roman sjelf uppförd”.*²³

---

¹⁹ De vokalstämmor till ett *Kyrie* som Franz von den Enden kvitterade ut lön för 1 maj 1752 kan avse Svenska mässan, men kvittensen kan avse en längre tidsrymd, dvs våren 1752, än att bara avse kröningshögtidligheterna. Att violinisten vid Adolf Fredriks kapell i Stockholm Franz von den Enden, tillika kopist för Roman vid Hovkapellet, gifte sig med svenskan Birgitta Holm 1753 som samtidigt konverterade till katolicismen och troligtvis därför blev landsförvisad torde sakna praktisk betydelse vad gäller just Svenska mässans framförande; det var ju enligt Stockholmsposten Roman själv som kopierade stämmorna till framförandet hos Ekeblad.

²⁰ Det är notabelt att Roman endast – förutom noterna och *O.H.b!* angett *Kyrie* på verkets förstasida (MAB Ro 62a). Det finns ju beskrivet ovan hur latinet var ”norm” och svenska språket något som var önskvärt att assimileras i vardagen (!). De efterföljande satserna saknar latinska påskrifter i MS. Jfr Romans egen utskrift av mässtexten Ro:95 med titeln *KYRIE!* Se vidare nedan om verktiteln.

²¹ Motsvarar idag statsminister.

²² E. blev redan under riksdagarna 1738–39 och 1740–41 en av de ledande i det franskorienterade hattpartiet. År 1746 blev han riksråd, och han var 1761–65 kanslipresident. E. spelade en viktig roll för det svenska krigsengagemanget 1757 i Pommern men också för fredsverket 1762. Vid den politiska omkastningen 1765–66 lämnade E. politiken men återkom som kanslipresident 1769–71. [Nationalencyklopedin, Clas Ekeblad. <http://www.ne.se/upplagsverk/encyklopedi/lang/clas-ekeblad> (hämtad 2016-09-10)]

²³ Stockholms Posten 1780, nr 78, 7 april. Bengtsson, BeRI s. 57, anm. 3, hänvisar även till J F Hallardts *Tonkonstnärlexikon*.

Av detta kan man dra slutsatserna att Roman själv skriv ut stämmorna. ”Normalt” vid denna tid skulle mässan blivit framförd i Ridderhussalen²⁴ publikt och mot avgift, men oklara omständigheter tvingade fram lösningen att framföra den hemma hos Ekeblads.

Saken föll i god jord eftersom Claes Ekeblad bidrog till att Roman fick uppbära pension som hovintendent utan vidare förpliktelser. Som bevis på sin uppskattning av Ekeblads agerande dedicerade Roman sedermera tio triosonator till Claes Ekeblad, vilka han senare skänkte till Åbo Akademi:

Kongl: Maj:^{ts}
och
Svea Rikes
Högst betrodde Man, Råd
Öfverste Marskalk, och Cancellie-Råd
Högvälborne Herr
Grefve, C l a s E k e b l a d
Riddare och Commendeur af
Kongl: Maj:ts Order.

*Högvälborne Herr Grefve,
Kongl: Maj:ts och Rikets Råd, Öfverste
Marskalk, och Cancellie-Råd, Riddare
och Commendeur af Kongl: Maj:ts
Order.*

*Nådige Herre.
At betyga värdsamt innerlig ärkänsla,
Mot all Nåd, som ständigt hägnat et pligtigt
sträfvande, ägnas Eders Excellence desse
försök, i all ödmjukhet, af
Eders Excellences aldra ödmjukaste tjenare
Johan Helmich Roman.²⁵*

Därmed kan man fråga sig: var syftet med Svenska mässan enbart att övertyga Kongl. Maj:^t att han var förtjänt av en villkorlös livslång pension? I så fall var det bland det viktigaste han gjorde, personligt krasst ekonomiskt sett. Senare (1756) levererar Roman ett sista verk till Vetenskapsakademien, Ps. 11:1 *Jag förtröstar på Herran.*

Det är fullt naturligt att vi såhär långt efteråt har svårt att föreställa oss hur Roman såg på begreppen språk, konsertlokal, publik, allmänhet, gudstjänst, kyrkomusik m m. Levde han i en skyddad exklusiv hovlig miljö mer eller mindre isolerad från den svenska vardagskyrkan? Knappast. Men utgår man endast från begreppet *svenske mässa* så vore det rimligt att han kanske t o m långt tidigare borde skrivit eller låtit framföra en mässa på svenska – explicit som just kyrkomusik, dvs för den vanlige kyrkobesökaren ”i stad och land”. Skrev Roman över huvud taget andlig musik för kyrkbruk? Jo – men kanske inte i förstone att uppföras i kyrkorummet, kanske av flera skäl och av orsaker han själv inte rådde över. Visst uppfördes vissa av hans kyrkomusikaliska verk i Stockholms olika kyrkor, liksom hans bearbetningar av andra kompositörer, men det var s a s vad stunden och traditionen krävde vid t ex statsbegravningar och kröningar. När han levererade på helt ”eget bevåg”, då var det mestadels i Ridderhussalen som verken framfördes, för en betalande adel. Liksom de verk av andra kompositörer som han översatte till svenska.

²⁴ En profetia som blev verklighet 1780.

²⁵ H 2, dvs Romans autograf. « **X Trios | p. 2 Violinos & Basse | p. Roman** | Originaler | (Den 9de fattas) » Åbo Akademi. www.spegeln.abo.fi och www.sibeliusmuseum.fi. Partitur av Per Brants penna (H/N 2). De flesta av dessa prior finns även i MAB:Ro nr 51-53.

Drottning Lovisa Ulrica delger sin bror Fredrik den store av Preussen i ett brev 7 oktober 1755 följande om Roman:

*”Han är gammal nu och skriver inte för kyrkorna.”*²⁶

Det mest intressanta i den konversationen är kanske inte att hennes bror var just kung av Preussen, utan att denne hade flöjtisten, kompositören och musiksribenten m m Johan Joachim Quantz som sin läromästare i ”flöjttravairs”. Fredrik var en skicklig traversdilettant. De flöjtövningar som Quantz skrev enkom för honom är tekniskt avancerade. Det är väl rimligt att kung Fredrik tagit del av Romans flöjtsonator, som han just dedicerade till systemen Lovisa Ulrica och vilka även Claes Ekeblad bevisligen hade ett exemplar av.

Det ter sig ofrånkomligt märkligt att mässan blev framförd privat hemma hos Ekeblads och inte i Riddarhuset som en publik konsert. Rimligen fanns speciella omständigheter som gått förlorade för vår kännedom. I den pietistiska anda som rådde i kretsen kring Roman och Ekeblad var det helt naturligt att inte besöka kyrkan och gå till högmässan; det var på den tiden något för de lägre stånden. Men Riddarhuset då? Vi kan inte med full säkerhet veta att Roman var aktivt delaktig i de (andliga) konserter i Riddarhuset som ägde rum samma vår. Dock framfördes den 23 mars, 1, 8 och 15 april 1752 en ”*Betraktelse öfver Frälsarens lidande*”, dvs rimligen Romans bearbetning av Pergolesis *Stabat mater*. Den 29 mars och 5 april samma år framförs dessutom tre anthems av Händel samt Leos *Dixit* – med Romans svenska översättning och bearbetning – i Riddarhuset. Biljetter och texthäfte fanns att köpa i Strömbecks Caffehus. Under några veckor ville alltså Roman visa upp några av sina viktigaste alster inom den kyrkliga vokalmusiken för noblessen. Han insåg nog att detta skulle bli hans sista vistelse i Stockholm. Dessa verk var endast översättningar och musikaliska bearbetningar och nog så väl utförda hantverk, men han kanske såg just dessa tillsammans som sitt *magnum opus*. Han framför inte sina egna andliga kompositionsalster vid dessa tillfällen. Än mindre sitt *Kyrie*. Därför framträder bilden av uppförandet av sistnämnda hos Ekeblads som en mer personlig och privat angelägenhet för Roman, på samma sätt som det visat sig vara för J S Bach under samma tidsperiod.

Det är i ljuset av ovanstående vi måste betrakta bakgrunden till Svenska mässan och just källan MAB Ro 62 a, Romans autograf, huvudsakligen. Eftersom stämaterialet till framförandet i Ekeblads hus troligen saknas idag, behövs i någon utsträckning viss hjälp av samtida och senare kopisters partitur och stämmaterial. Men deras överflöd av ”moderna idéer” vad gäller uppförandepaxis får stanna därvid.

---

²⁶ “*A present il est vieux: et ne compose que puor les églises.* »

Tillblivelse, framförande, titel och benämning

I samband med kröningen 1751 redovisade Roman sina arbetsinsatser i en ”Förteckning Enligt bosgående Räkningar ...” av den 19–25 maj 1752. Däri nämns bl a

”Kyrie, Trenne Sångstämmor .... 9.- (Kmt).

Romans partitur (62 a) har av honom själv försetts med anteckningen

Uppf. 1752.

v. 63. m.

I dessa tider rådde ännu den julianska kalendern i Sverige. Den gregorianska kalendern infördes inte förrän den 1 mars 1753! Veckodag 63 motsvarar, såsom Britta Bengtsson tolkat, den 3 mars 1752, men den dagen var en tisdag (!) enligt julianska kalendern, eller den 14 mars 1752 enligt den gregorianska kalendern, men likväl en tisdag! Men Roman torde ha menat att mässan framfördes i Ekeblads hus någon gång i mars 1752, så långt borde anteckningen räcka.

”Icke utan särdeles nöje, har man genom en af Trycket utkommen kundgörelse inhämtat, at den af framl. Kongl. Hof=Intendenten och Capellmästaren Roman i lifstiden komponerade Swenska Mässan kommer af en talrik Orchestre at upföras på Riddarhus=Salen den 8 i denna månad (april 1780), som är Andra Stora Bönedagen. ...”²⁷

*”Den utaf framledne Hof-Intendenten och Kgl. Capellmästaren Roman komponerade Swenska Mässan, hwilken sistledne Wår blifwit af den respective Allmänheten med så mycken benägenhet emottagen, warder med högwederbörligt, tilstånd å nyo uppå Stora Riddarhus=Salen af en talrik och så til röster som Instrumenter fullkomlig Orchester, upförd nästkommande Söndag, eller d. 29 October (1780), under Kongl. Concert=Mästaren **Ferlings** Direction. Som wederbörande lära ombeflita sig, at med yttersta omsorg och noggranhet uttrycka meningen och styrkan af denna wackra Musique, så äro de uti den wördsamma förmodan, at kunna göra en uphyst och kunnig Allmänhet fullkomligt nöje, hwarföre de också förwänta sig et talrikt antal åhörare. Concerten börjas precise kl. 5 eftermiddagen. Billetter fås å 16 sk. stycket på bägge Caffehusen uti Assessor Bergstrahls hus, och wid ingången til Concerten, hwarest äfven **de tryckta Orden** til Musiquen kunna erhållas för 2 sk. Exemplaret.”²⁸*

Båda citaten ovan sammanfattar väl viktiga förhållanden beträffande den Svenska mässan. Här effektueras Romans egentliga önskan, får man förmoda, att mässan på svenska uppfördes för ”allmänheten” (först 1780), och inte bara för delar av adeln. Även om sistnämnda citaten ovan gäller framföranden i Riddarhussalen så förekom även andra framföranden av svenska mässan eller delar ur densamma.²⁹ Två viktiga uppgifter framstår i den senare artikeln med tydlighet; Hovkapellets konsertmästare Eric Ferling ledde framförandet och det fanns ett tryckt häfte med den sjungna texten, vilket dock inte återfunnits ännu.³⁰ De återkommande framförandena visar även att syftet med mässan inte bara tjänade som Romans egna ”pensionsförsäkring”. Se eftertext om J S Bach.

²⁷ Stockholms-Posten 1780 nr 78, 7 april s. 311, d:o nr 80, 11 april s. 319.

²⁸ Stockholms-Posten nr 245, 26 oktober 1780, s. 980.

²⁹ Kantorn i Klara, Carl Norden, använde satsen *O Herre Gud, Guds Lamb* ofta på 1760-talet. [Helenius-Öberg s. 181]

³⁰ Dock finns ju Romans egna ännu i MAB Ro:95 bevarade handskrivna text.

Verkets titel

Roman själv har endast skrivit *Kyrie* på första bladet samt på den text, utan musik, vilken han själv skrivit i sin verkförteckning (Ro:95), se nedan. De idag i sammanhanget befintliga viktigaste kopiorna av mässan har följande verkbetaeckning:

Källa	Handstil (H)	Omslag	Sid 1	Övrigt
MAB Ro 95	Roman			KYRIE!
MAB Ro 62 a	Roman/Meijer		Kyrie	
MAB KO Sv R	Meijer/Brant ³¹	-	Then Svenska Messan	
MAB Ro 62 b (Västerås) Molér 145.31. Stockholms-Posten 1780	Ferling Ferling och ?	Svenska Mässan Svenska Mässan ³²	Nº 1 Lento	Svenska Mässan

Som en logisk följd av detta kan man sluta sig till att Roman själv enligt rådande tidsanda titulerade verket *Kyrie*, inget annat. Det är i Meijers kopia av partituret som (**benämningen**) *Then Svenska Mässan* först dyker upp, oklart dock när såväl Meijers ”eget” partitur (KO Sv R) skrevs, liksom Brants påskrift. Som ”den språkliga översättning” verket var tänkt som, så vore kanske mest korrekt med titel **Kyrie** och undertitel **Then Svenska Messan**.

Carl Johan Meijer (1727–1778) var anställd hos Riksbanken som kamrer, organist i Ridderholmskyrkan och tillhörde Hovkapellets kopistgrupp (H/N 5).³³

Dåtida framföranden av Svenska mässan

Svenska mässan blev som sagt ”*af Roman sjelf uppförd*” i Claes Ekeblads hus troligen i mars 1752. Antalet musiker vid detta unika tillfälle torde varit av begränsad numerär eftersom den skedde privat hos Ekeblad; att man året innan var över hundra musiker vid kröningshögtidligheterna var något helt annat. Då fick musiker och sångare garanterat lön. Nu vid mässans uruppförande var det ingen betalande publik. Att tänka sig att något större antal exekutörer ställde upp, kanske t o m utan ersättning, ter sig föga troligt såvida inte Ekeblad själv öppnade plånboken. Kopistverksamheten vid hovkapellet var reglerat i stadgar gällande mellan åren 1699–1773.³⁴ Men eftersom Roman själv kopierade stämmorna styrker det tankegången att framförande skedde på mer privat basis, utan direkt inblandning av t ex hovkapellet (formellt), ekonomiskt sett.

³¹ Omslaget saknar påskrift. Det råder knappast något tvivel om att Brant (H 2) gjort påskriften av ”rubriktiteln” *Then Svenska Mässan* till Meijers partitur. Jfr Be&DaHN s. Bil. X 93 a-f.

³² Körpartiturets omslag saknas, men de stämmor som har etikett har påskriften: *Svenska Mässan*.

³³ Be&DaHN s. 13.

³⁴ *Såsom wid Capellet intet bestås någon notist, och likväl är nödigt, at the saker som skola spelas, med alla theras partier, först blifwa af Copierade; Altså bör ingen af Musicanterne undandraga sig, at skrjfw och af Copiera thet, som af Capellmästaren bonom blifwer anbefalt och länder till Kongle Mayts tjenst.*

Enkelbesatta instrumentalstämmor, tre sångsolister och fyra korister är en rimlig tanke, sammanlagt halvtannat dussin personer, inbegripet de som enligt Romans partitur spelar fagott³⁵ och cello. Men var koristerna mindre säkra sångare kan man gott tänka sig ytterligare några.

Violinisten och konsertmästaren i Hovkapellet Eric Ferling ledde framföranden av Svenska mässan i Stockholm i april och oktober 1780. Här fullföljer han Romans tradition att framföra Svenska mässan, som den synnerligen andliga musik den är, i Riddarhussalen. Dessa framföranden annonserades i pressen med förväntad stor publiktillströmning. Det skulle sedan dröja ända till 1947 innan Svenska mässan framfördes i Stockholm igen.³⁶

Eric Ferling (1733–1808) var violinist, tonsättare samt anordnade konserter i Riddarhuset och kammarmusikkonserter i Kungsträdgårdens orangeri.³⁷ Samtiden betraktade honom som en av de allra främste violinisterna i Sverige. Han var sekreterare för instrumentaldivisionen inom Kungliga Musikaliska Akademien. Ferling tillbringade sina sista arton år som konsertmästare vid Musikaliska Sällskapet i Åbo. Som H/N 18 förekommer Ferling som kopist av bl a Romans musik.

Svenska mässan uruppfördes ffg nära i tiden för Eric Ferlings 19-årsdag. De tidigaste kända uppgifterna om Ferling är först från 1761, tre år efter Romans död. Ferling knöts till Musikaliska Akademien 1771. Det är alltså mindre troligt att han hade någon direkt kontakt med Roman.

Uppenbarligen använde Ferling sin egen avskrift av partituret (MAB Ro 62b) och det stämmaterial som idag finns i Västerås (Molér 145. 31.). Ett tjugotal invarianser visar att stämmaterialet i Västerås överensstämmer med Ferlings partituravskrift av mässan (62b). Därmed skulle hela Ferling-materialet innefatta fullständigt partitur, körpartitur, sångsolist-, korist- och instrumentalstämmor.³⁸ Att materialet på ett relativt tidigt stadium delats av okänd anledning styrks av Musikaliska Akademiens protokoll från 1804 då Ferling skickat två partiturer från Åbo till akademien i Stockholm ”den ena hans *Svenska Mässa* och den andra: *O Gud vi lofve Dig*, bägge i Partitur, med utskrifna stämmor till den sednare.”³⁹

Den intressanta jämförelsen mellan de fyra källorna 62a, KOSvR, 62b och 145(31) visar även på invarianser mellan Romans autograf (62a) och Meijers partitur (KOSvR). Det sistnämnda har klara likheter med Romans *autograf*, men sistnämnda måste trots allt betraktas som ett ”utgångsmaterial” av det skälet att det för oss ter sig ofullständigt, i dess solitära form. När man idag betraktar det och jämför med Meijers och Ferlings material (partiturer och stämmor i Västerås) förstår man hur Roman tänkt avseende t ex när och var viola och oboer skall spela och när sångsolister har sina insatser visavi ripienister (korister). Men tack vare kopisternas alster går det att bereda ett partitur huvudsakligen i överensstämmelse med Romans egen autograf (62a), även om dessa nämnda kopior har tillkommit senare, eller t o m långt senare. Roman skrev ju sitt partitur mest för sin egen och kopisternas skull; han visste ju precis hur det skulle framföras. Han behövde inte vara övertydlig. Det finns klara tendenser i Meijers och Ferlings alster till ”förbättringar” och kanske ”modernare” egna tolkningar, främst avseende artikulation och stilistiskt framförande. De tillhörde ju en yngre generation musiker.

---

³⁵ Notabelt: I Ferlings stämmaterial (Västerås) finns inga fagottstämmor bevarade.

³⁶ IBn, PROP 9920.

³⁷ Ferling var född i Åbo 3 mars 1733.

³⁸ BeRI s. 107: ”Materialet till mässan kan vara det som använts vid uruppförandet i Stockholm 1780, enär en stämma bär påskriften ”Ferling”. I vad mån IBn utförligare studerat västeråsmaterialet är okänt, men min analys med ovannämnda invarianser som påvisat resultat pekar i samma riktning som IBn:s antagande.

³⁹ BeRI s. 93.

Så långt möjligt har alltså Romans egen autograf (62a) varit huvudkällan till denna utgåva och återspeglar därför de musikaliska förutsättningar som rådde i Stockholm vid framförandet 1752.

Hans strävansidéer rörande svenska som musikspråk uppskattades och levde vidare, bl a genom att hans verk framfördes långt efter hans död.

Claes och Eva Ekeblad

Greve Claes Ekeblad tillhörde en välrenommerad adelsläkt. Han hade i sitt långa ämbetsliv en rad titlar och politiska positioner⁴⁰. Titlarna utgjorde nästan en ordbok i sig: *rektor illustris* (vid akademien i Åbo 1725), kanslist (i riksarkivet och kanslikollegium), kanslijunkare, kammarherre, kansliråd, envoyé, riksråd, rikskansliråd, överstemarskalk, kanslipresident och kansler (vid Åbo akademi). I långa tider var han alltså en av kungens närmaste män. Claes Ekeblad ägde flera egendomar: Stola, Fröslunda, Lindholmen Slott och Mariedal Slott, alla i Västergötland. Dessutom ägde han det s k Ekebladska huset mellan nuvarande Gustaf Adolfs torg och Jakobs torg – där Kungl. Operan ligger idag vid Arsenalsgatan. Ekebladska huset⁴¹ köptes sedermera av Gustav III och revs (ca 1774) för att senare ge plats åt nuvarande operahuset. Om någon av de större salarna i Ekebladska huset hade så mycket som en tredjedels yta av totalytan (ca 730 m²) vore rummet på ca 245 m². Storkyrkan är på max 2100 m² utvändigt mått. Dvs största rummet i Ekeblads hus utgjorde som mest ca 12% av Storkyrkans inre yta.

”Torget (Norrmalmstorget, senare kallat Gustaf Adolfstorg) hade hittills tätt sig föga monumentalt. De viktigaste privatpalatsen, det Ekebladska och Torstenssonska, hade inte sina huvudfasader och entréer vända mot torget utan mot Fredsgatan. Entrén till Torstenssonska palatset finns fortfarande kvar på Fredsgatan.”⁴²

Denna information är vägledande för att förstå var man hittar Ekebladska huset på Swiddes karta från 1693 och samtida avbildningar.

Claes Ekeblad
av Carl Fredrich Brander

Eva Ekeblad De la Gardie
av Gustaf Lundberg

Den 3 december 1748 valdes Eva Ekeblad De la Gardie som första kvinna i Sverige in i Vetenskapsakademien. Hon var då 24 år. Anledningen var förmodligen att hon påvisat möjligheten att bl

⁴⁰ Om Grevliga ätten Ekeblad nr 71, se https://www.adelsvapen.com/genealogi/Ekeblad_nr_71

⁴¹ kv. Norrström / Norrbro – båda namnen förekommer i diverse källor och sekundärkällor. (Idag börjar Arsenalsgatan sin sträckning öster om Gustaf Adolfs torg.)

⁴² GUSTAV ADOLFS TORG – EN CENTRAL PLATS I STADENS HISTORIA av Klas Lundkvist 2004, Stockholms Stadsmuseum., s. 23. Entrén till Ekeblads hus låg mot Arsenalsgatan.

a utvinna potatismjöl (bl a till puder), stärkelse och brännvin ur potatis, givetvis för dåtiden mycket viktiga upptäckter.⁴³ Det Ekebladska huset beboddes således av två ledamöter av Vetenskapsakademien. Det kan tyckas storstilat av riksrådet, kanslipresidenten och medlemmen av hattpartiet Claes Ekeblad att förorda Roman som fortsatt hovintendent utan vidare förpliktelser vid sin ”pensionering”, men Roman hade nog gjort sig betjänt av detta. Dock rönste Ekeblad själv icke samma öde därvidlag; slutet på hattpartiets era medförde att han mer eller mindre tvingades begära avsked – utan pension.

Denna tid i Stockholm och utrikespolitiskt var synnerligen omvälvande. ”Hattarnas ryska krig” 1741 blev en utrikespolitisk katastrof och hattpartisterna, general Lewenhaupt och generallöjtnant von Buddenbrock, utsågs till syndabockar för krigsförlusterna och halshöggs (!) vid Norrtull i Stockholm 1743.

De tämligen utförliga ceremoniordningar som hovet lät trycka år 1751 vid såväl kung Fredrik I:s begravning som Adolf Fredriks kröning är båda undertecknade:

Uppå Kongl. Maj:ts Nådigste Befalning

Clas Ekeblad

Det är inget anmärkningsvärt med detta, men visar att Roman och Ekeblad i vardagen hade arbetsuppgifter som verkligen tangerade varandra.

Ekeblad var synnerligen involverad i krigsförberedelserna mot Ryssland i sekreta utskottet, mindre sekreta deputationen, *sekreterisimum* och som envoyé vid franska hovet som efterträdare till Carl Gustaf Tessin. Vid kanslipresidentsvalet efter Tessins avgång 1752 fick han stå tillbaka för den något yngre Anders Johan von Höpken med tillträde den 17 mars 1752. Att för Roman i dessa in- och utrikespolitiska orostider hitta ett lämpligt forum eller tillfälle att framföra Svenska mässan var kanske inte så lätt. Mot dessa bakgrunder ter sig framförandet i Ekebladska huset i mars kanske mindre onaturligt.

---

⁴³ Hon deltog aldrig i Kungliga Vetenskapsakademiens möten och från 1751 noteras hon som hedersledamot. "Försök att tillverka, bröd, brännvin, stärkelse och puder av potatis". Nummer 9 i Vetenskapsakademiens Handlingar 1748 trycktes i 4000 ex.

De som bodde och verkade i Ekebladska huset vid denna tid framgår av följande husförhörlängd för kvarteret Norrbro 1754⁴⁴ med angiven ålder för just 1752:

Hans Excellens Riksrådet Grefve Ekeblad
frigrevinnan
herr greve Clas – 12
Fröken Ulrika - 7
Dito Hedvig - 6
Dito [Lena] – 5 – (Eva Magdalena)
Dito Charlota - 4
Dito Agneta - 2
Dito Ebba Ulrica - 0⁴⁵ - (Ebba Maria)
(Dito Brita Lovisa - -)
Herr magister Thore Sundbeck - 30
Kocken Pier Shoulin - 21
Säcker_bagaren Anders Roxell - 31
Camartie[nare] Petter Berglind - 31
Laqueien Hindrich Boberg - 33
Dito Hans Bergström - 25
Dito Anders Carlström - 39
Dito Carl Hellsten - 19
Drängen Maths - 22
Gässen Lars Sjögren - 17
Cammarjungfrun Eva Tolander - 24
Jungfru Brita Skogsberg 50
Pigan Brita Warg - 32
Pigan Anna Boman - 40
Pigan Greta Wassberg - 26
Pigan Bria G[ä]hl - 29
Pigan Anna Rödling - 33
Pigan Lisa [Wit]marck - 28
Pigan Brita Hane - 19
Pigan Maria Berg - 34
Pigan Margareta Johansdotter - 19
Pigan Brita Olofsdotter - 21
Stalldrängen Swen Stenström – 34

Utöver dessa data finns Stockenströms knapphändiga och måhända skönmålade beskrivning i Ekeblads äreminne⁴⁶ om Ekebladska husets husfolk som kan ge en dimmig glimt runt svenska mässans första framförande:

Åt Grefve EKEBLAD uti sitt äktenskap var den bäste Man, emot sina Barn den bäste Fader, emot sitt folk en god och ädelmodig Husbonde, derom vittna bäst deras rörande sorg och saknad, som, vid blotta nämmandet af Hans Namn, ännu gjuta de hetaste tårar: at Han var den bäste Förman, derom åberopar jag allas deras vittnesbörd, som under Honom haft syfslor: de veta bäst intyga, at Han satte sitt största nöje i, at skydda dem, upmuntra dem och lätta deras arbete: at Han var den mäst välgörande människa, derom vittna många fattigas tårar, många lidandes suckar, som i Honom saknat sin förnämsta hjälp och försvar. Han kunde i alla dessa dygder blifva det vackraste mönster, liksom Försynen äfven gjort Honom til et högre efterdöme af en förständig Råds-Herre, **en klok och upriktig Stats-Minister**. Lycklig den! som så lefvat, at alle munnar välsigna Dess stoft, och så dödt, at alla hjertan tycka sig hafva gjort den ömaste förlust!

Ekebladska huset vid f d Norrmalms torg, nuvarande Gustaf Adols torg

Rikets högst uppsatta personer hade vid denna tid synnerligen ståndsmässiga bostäder, inte allt för avlägset från Stockholms slott. I Erik Dahlberghs ”skrytverk” *Suecia antiqua et hodierna* (1716) förekommer teckningar av husen tillörande Wrangel, de la Gardie, Bonde, Oxenstierna, Brahe, Bååt, Fleming, Rosenhane, Wrede, Piper, Tessin, Sparre m fl.

Ekebladska huset var inte lika ”makalöst” som de la Gardies ”Makalös” men hade en ståndsmässigt försvarlig placering och storlek vid torget med utsikt mot Stockholms slott. Ritningar över huset saknas idag, men avbildningar av Dahlbergh/Swidde samt Ehrenstrahl och samtida kartor ger vägvisningar om husets belägenhet.

⁴⁴ Jakob och Johannes (AB, A) AIa:7 (1754–1754) Bild 34 / Sida 59.

⁴⁵ Född på nyårsdagen 1752-01-01 döpt till Ebba Maria. Födelsebok för Jakob och Johannes församling (AB, A) CIa:15 (1751–1759) Bild 104 / Sida 101.

⁴⁶ Ur Eric von Stockenströms Äre-Minne över Claes Ekeblad 1773 p. 39.

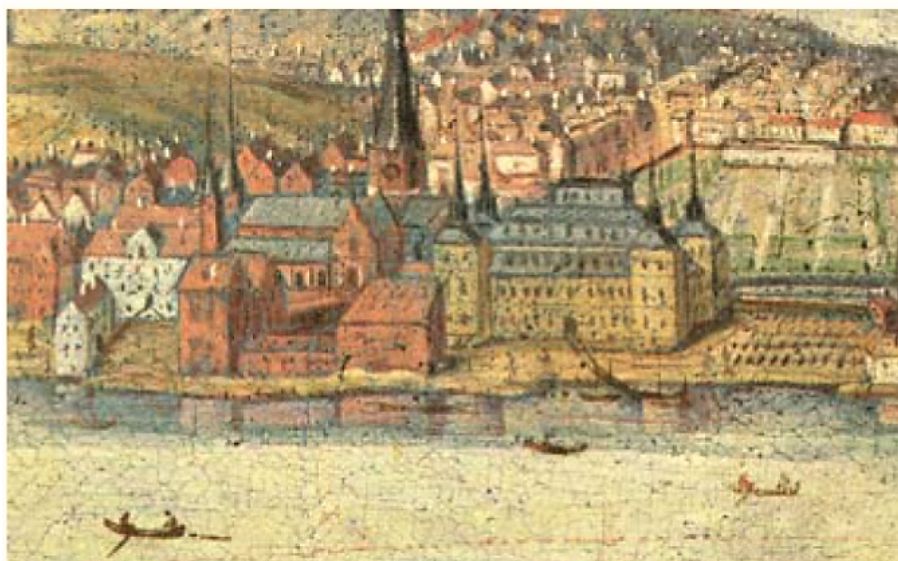

^

Ekebladiska huset 1693 efter Swidde, detalj. Från vänster vid Strömmen: Norrbro, Gustaf Adolfs torg (f d Norrmalms torg), Greve Axel Lillies hus med gavel mot vattnet, Ekeblads hus med höga skorstenen, (markerat med ^ under bilden), Jakobs kyrka och slutligen Makalös' hörntorn. Ekeblads hus var ett femvåningshus (?) med sadeltak och frontespis mot söder med utsikt över Strömmen och slottet. Eftersom *piano nobile* oftast låg på andra eller tredje våningen så var det nog där som Svenska mässan framfördes.

1693 den 21 Dec. brann Gr. Axel Lillies sköna stora hus wid Norrmalmstorg, ungefärligen kl. 11 emot midnatten.⁴⁷

Här syns det ljusa Ekebladiska huset till vänster och Makalös till höger med sina fyra hörntorn framför Kungsträdgården. Oljemålning av okänd konstnär från omkring år 1700. Målningen som finns i Stockholm Stadsmuseum kallas ”Swiddetavlan” i dagligt tal och har vissa likheter med kopparsticket I-13 i Dahlberghs *Suecia antiqua et hodierna*.

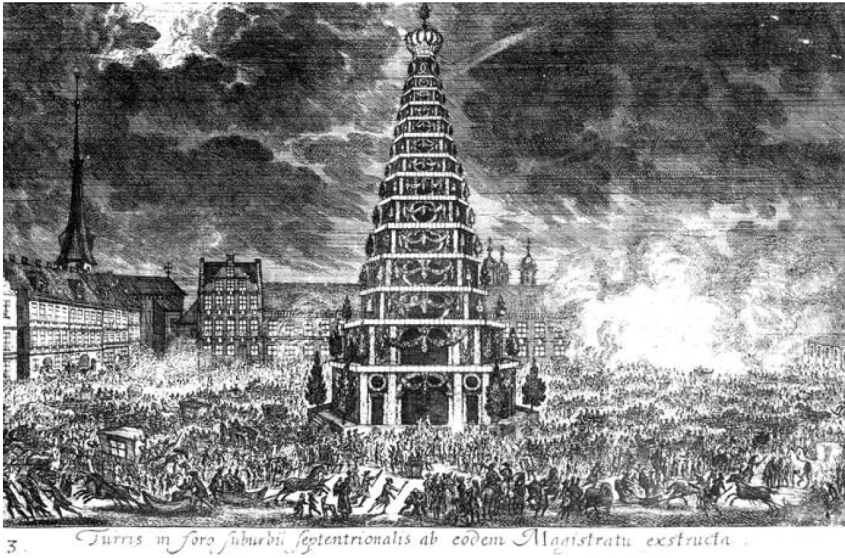

På Jonas Brolins ritning/karta från 1771 finns den kanske mest tydliga skriftliga anvisningen vad gäller fastighet ”nr 21 – Riks Rådet Ekeblads hus” mellan dåvarande Norrmalmstorg (Y) och Kungl.

⁴⁷ Assessor Nils Lundequist: Stockholms Stads historia: från Stadens anläggning till närvarande tid (1828) Volym 1, s. 244.

På ”Swiddetavlan” syns Lillies hus som det mindre ljusa huset med gaveln mot vattnet framför Ekebladiska huset.

Arsenalsgården. Vid "Gröna gången" på Helgeandsholmen sammanträdde Kungl. Vetenskapsakademien i hus nr 12.

Dekoration på Gustaf Adolfs Torg vid Karl XI:s myndighetsförklaring 1672. "Karl XI:s karusell".⁴⁸ Mellan Jakobs kyrka och Arsenalsgatans boningshus till vänster och den krönte karusellen syns den fönsterprydda gaveln till Ekebladska huset i fem (?) våningar.

---

⁴⁸ Kopparstick baserat på en teckning av David Klöcker Ehrenstrahl, tryck ca 1685. F 30 286.

J S Bach och J H Roman – två samtida parallella livsöden

”För Romans musikskapande spelar exempelvis senbarockens störste tonsättare J S Bach ingen som helst roll, under det att ett antal numera fullständigt bortglömda italienska småmästare torde ha givit honom viktiga impulser.”⁴⁹

Att Roman måste varit medveten om J S Bachs existens borgar det faktum att Johann Sebastians bror Johan Jacob Bach var anställd vid hovkapellet i Stockholm när Roman var anställd därstädes, men Ingmar Bengtsson syftade nog på, och ansåg, att Roman mestadels tog intryck av vissa andra tyska tonsättare och det i liten mån, men framför allt av en mängd italienska d:o.⁵⁰ Det finns andra evidenta fakta som visar att nordtyska kompositörer (Telemann m fl) stod väl så högt i kurs hos Roman som italienska och brittiska (Händel).

Att senatoren och diktaren Barthold Heinrich Brockes (1680–1747) drog till sig nordeuropeiska tonsättares stora intresse efter att han publicerat Jesu lidandes historia på vers 1712 i Hamburg intresserade inte alla dåtida kompositörer i regionen, men bl a Bach⁵¹ och Roman. Men ingen av dessa båda komponerade en helt egen Brockes-passion, såsom Keiser, Telemann, Händel, Matheson, Fasch och Stölzel. Åren 1743–48 arbetade Bach på en *pastisch* baserad på Reinhard Keisers *Markus-passion* som Bach hade framfört 1713 i Weimar och 1726 i Leipzig. I denna tidsmässigt sena *pastisch* plockade Bach in sju arior ur Händels Brockes-passion. Alltså ett förfarande helt likt Romans agerande ca 15 år tidigare! Bach använde även Brockes-passionstexter i sin Johannespassion (ca 1724, ev tidigare).

Roman framförde år 1731 (och ett antal år därefter) en så s ”utökad”⁵² Brockes-*pastisch* på svenska (!) med musik av Händel, Telemann, Keiser, Mancini (senare även Stölzel), Marcello, m fl (sex klassiska hebreiska melodier) samt troligen av Roman själv. Roman och Bach var sin samtids samma andas barn; de behandlade texter, musik, framföranden och inte minst ”copyright” (som inte fanns) på högst likartat sätt; tämligen chosofritt.

Från 1733 till Bachs död 1750 sker något paradoxalt märkligt, skeenden som både Bach och Roman sinsemellan troligtvis saknade insikt eller vetskap om. Men resultaten är så här i efterhand synnerligen slående. Roman får sitt *Kyrie* – Svenska mässa (*missa brevis*) framförd hemma hos sin i sammanhanget indirekt ekonomiske garant riksrådet och överstemarskalken Claes Ekeblad. Framförandet föll i god jord, Roman fick sin statliga pension.

När August (I) den starke av Saxen (/Polen) avled 1733 började ett märkligt musikaliskt frö gro hos J S Bach som då var verksam i Leipzig. Bach suktade efter titeln som hovkapellmästare i kurfurstendömet Saxen (Dresden) och tänkte sig dedicera en katolsk mässa – med latinsk text – till den nye kurfursten August III, eftersom denne var katolik. Nu blev av olika skäl inte Bachs musik framförd då i Dresden, men inledningen till vad som senare kom att framstå som den berömda h-moll-mässan var redan färdig

---

⁴⁹ BeRI s. 6 anm. 1.

⁵⁰ För att uttrycka sig försiktigt. Följande har troligtvis på ett eller annat sätt gjort intryck på Romans musikskapande: Albinioni, Albrici, Ariosti, Attilio, Bencini, Bononcini, Boyce, Brant, Braun, Brossard, Campioni, Campra, Capricornus, Caputi, Carissimi, Chelleri, del Chiava, Colonna, Conti, Convò, Corelli, Croft, Denis, Farinelli, de Fesch, Forster, Fux, Galuppi, Gemimiani, Gouge, Graun, Görner, Händel, Hasse, Jacomelli, Johnsen, Lampugnani, Lasso, Leo, Lotti, Lully, Mancini, Marcello, Marchi, Martelli, Martini (Sammartini), Monari, Pepusch, Pergolesi, Pescetti, Piantanida, Porpora, Ragazzi, Rainaldi, Rameau, Royer, Sarro, A Scarlatto, Scarlatti, Sody, Stanley, Uttini, Vinci, Zellbell, Ziani, eftersom utdrag av deras kompositioner på ett eller annat sätt, i stor eller mindre utsträckning, förekommer som avskrifter i Romans enorma musikalielvarlätenskap. Se vidare IBn 1976 och 1980.

⁵¹ J S Bach hade en egen avskrift av Händels Brockes-passion som finns bevarad och i modern utgåva (SHA).

⁵² Eftersom den innehåller texter utöver Brockes egna.

(*Kyrie* och *Gloria* dvs *missa brevis*) och vad som framgent skulle bilda en *missa tota*, en stor mässa. Bach utökade mässan allt eftersom till att omfatta drygt två dussin satser, av Bach själv grupperade i fyra delar.

Roman kämpade för att hans mässa skulle framföras på ”fadersmålet”⁵³, dvs svenska språket och inte latin, Bach å sin sida måste anpassa sig att för ovanlighetens skull använda den latinska texten i stället för sitt vanliga tyska modersmål. Bach fick sin titel som **hovkapellmästare**, men han fick aldrig uppleva mässan framförd under sin levnad. Mässan skrevs inte bara för att glädja eftervärlden eller samtida högburna lyssnare, utan även för att ge Bach själv privata fördelar. Ett tillfälligtvis samtida skeende jämfört med Svenska mässans tillblivelse, ett av **hovintendent**⁵⁴ Romans *opera ultima*.

© Jan Enberg, *Levande musikanv*

---

⁵³ Modern var ju av tysk börd.

⁵⁴ Hovkapellmästare hade han ju redan varit en lång period.

Källor och förkortningar

AD – Arkiv Digital se arkivdigital.se

ALH – Anna Lena Holm: Tematisk förteckning över J.H. Romans vokalverk. Stockholm 1994.

ALVIN – Plattform för digitala samlingar och digitaliserat kulturarv – www.alvin-portal.org – se vidare under Ro – Romansamlingen nedan.

Barockboken – Ingemar von Heijne – René Jacobs – Gunno Klingfors – Anders Öhrwall: Barockboken. Stockholm 1985.

Be&DaHN - Ingmar Bengtsson (IBn) och Ruben Danielsson: Handstilar och notpikturer i Kungl. Musikaliska Akademiens Roman-samling. Uppsala 1955.

BeRI – Ingmar Bengtsson (IBn): J.H. Roman och hans instrumentalmusik: käll- och stilkritiska studier. Diss. Uppsala universitet. 1955.

H/N – Handstilar och notpikturer, se bl a Be&DaHN

Ingmar Bengtsson (IBn): Mr. Roman's Spuriousity Shop | A Thematic Catalogue. Stockholm 1976.

- : Supplement No. 1 to Mr. Roman's Spuriousity Shop. SMHA. Stockholm 1980.

Jörgen Hedman: Historien om Tyska Skolan Stockholm inför 400-årsminnet av det kungliga privilegiebrevet av år 1612. Stockholm 2012.

Eva Helenius-Öberg: Johan Helmich Roman | Liv och verk genom samtida ögon | Dokumentens vittnesbörd. Kgl. MA:s skriftserie nr 78. Uppsala 1994.

- : En drottning's jordafärd. Hovkapellet vid Ulrika Eleonoras d.y. begravning 1742. STM 2002.

- : Handstil 128 i Romansamlingen och gåtan om den Berlingska musiken till 1751 års kröning. STM 1998.

Gunno Klingfors: Bach går igen. Diss. Stockholm 1991.

PRCD – Proprius (skivbolag: CD-skivor!) se Musica Sveciae

PROP – Proprius (skivbolag: LP-skivor!) se Musica Sveciae

MAB = MTB. Dåvarande Musikaliska Akademiens Bibliotek (MAB) heter idag Musik- och Teaterbiblioteket (MTB)

MS – Musica Sveciae se vidare naxosdirect.se och musikaliskaakademien.se

MTB – Musik- och Teaterbiblioteket, Stockholm

Musiken i Sverige (I-II). Stockholm 1994–93 (!)

Musikverket se musikverket.se

Ro – Romansamlingen, se Musikverket men även portalen ALVIN – www.alvin-portal.org, där Romansamlingen finns återgiven i färgtryck numera.

SSA – Stockholms Stadsarkiv se stockholmskallan.se

STM – Svensk tidskrift för musikforskning se musikforskning.se

Stockholms-Posten se kb.se och KB.

Åbo Akademi se www.spegeln.abo.fi och www.sibeliusmuseum.fi.